

Оригиналан научни рад

UDK 314.117(497.11)
Original scientific work

Славољуб Јовановић

**ОБРАЗОВНА СТРУКТУРА РУРАЛНОГ СТАНОВНИШТВА
НИШАВСКЕ ОБЛАСТИ***

Извод: У раду је анализирана образовна структура руралног становништва на нивоу Нишавске области и општина. Добијени резултати би требало да укажу на промене школске спреме и образовног нивоа сеоског становништва старијег од 15 година у периоду од 2002. до 2011. године. Циљ је био да се кроз анализу образовне структуре руралног становништва сагледа могући значај људских ресурса за културно оживљавање и социјални развој села на простору Нишавске области.

Кључне речи: Нишавска област, образовна структура, школска спрема, рурално становништво

Abstract: The paper analyzes the educational structure of the rural population of Nišava region (Nišavski region) at the regional and municipal levels. The obtained results should indicate a change of qualification and the educational level of rural population of 15 years of age and over from 2002 to 2011. The aim was to perceive possible importance of human resources for cultural revival and social development of the villages in the Nišava region (Nišavski region) through the analysis of educational structure of the rural population.

Key words: Nišava region (Nišavski region), educational structure, education degree, rural population

Увод

Због чињенице да се образовни ниво становништва формира у зависности од традиције; образовне политике друштва; потреба, интереса, жеља и амбиција лица која учествују у процесу образовања; као и демографских, друштвено-економских и историјских прилика; образовање становништва је битан индикатор друштвених и културних промена неке територије (Стаменковић, С., Гатарић, Д., 2009). Образовање је важно и за самог појединца, јер нижи ниво образовања условљава искљученост из друштвених процеса, неадекватну информисаност, отежано укључивање на тржиште рада и дуготрајну незапосленост (Јовановић, С., 2015).

---

* Рад представља резултат истраживања на пројекту 176008, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Изузев основних школа, остале образовне институције су најчешће лоциране у градовима, због чега је очекивано да већина образованог становништва живи у градским срединама. Становништво без школске спреме, са непотпуним основним образовањем и основним образовањем је много заступљеније у руралним срединама јер је неписано правило да становништво из оваквих подручја након стицања вишег нивоа образовања, најчешће напушта село (Петак, А., 2003). Овај тренд је изузетно неповољан с обзиром на то да привредни развој Србије зависи од развоја руралних подручја, односно делатности чији се потенцијали налазе ван градских подручја (Богданов, Н. Л., Ђорђевић-Милошевић, С., Кларк, Л., 2007). У сваком друштву школе су битне образовне и културне установе, а у многим традиционалним селима дуго су биле и једине. Један од најзначајнијих тренутака у историји сваког села био је онај када се у селу отварао школа. Ипак, због савремених друштвених промена завршетак основне школе се, данас, сматра само првим кораком у образовању појединца. На жалост, за многе сељаке то је био и последњи степен формалног учења. Са друге стране, данашње затварање сеоских школа је показатељ изумирања села. Основни показатељ заосталости неког села и губитка перспективе јесте гашење школе и губитак ђака. То је данас типична слика за депопулациона брдско-планинских села Централне Србије па и саме Нишавске области. Овај простор карактеришу насеља која су разбијеног типа, тако да је у њима тешко организовати рационалну мрежу друштвених установа и школа. Обично су та села удаљена од општинског центра и са њим су неадекватно саобраћајно повезана што додатно отежава даље школовање младих. Према подацима из 2009. године, на руралном простору Србије присутно је око 44% лица старијих од 15 година који превремено напуштају школовање (Цвејић, С., Бабовић, М., Петровић, М., Богданов, Н., Вуковић, О., 2010), а удаљеност школе и немогућност финансирања школовања младих су, управо, основни разлози такве ситуације. У брдско-планинским селима Нишавске области нарочито је присутан проблем малих сеоских школа са једним учитељем који учи мање од 15 ђака. Притом, на овим просторима је присутна тенденција даљег смањивања броја ђака, повећавања броја малих школа и гашења најмањих. Проблем у сеоским срединама су и школске зграде, јер већина њих су старе и нефункционалне за реализацију савремене наставе. Измењена улога сеоског учитеља је такође проблем школства у селима. Некада је сеоски учитељ имао ауторитет најугледнијег човека у селу, док је данас он слабо плаћен државни службеник, који путује на часове из града, или остаје у селу и сам живи сељачким начином живота. Он у очима самих сељака пре изазива саосећање и сажаљење него што за њих представља ауторитет (Трнавац, Н., 1992). Зато се у сеоским школама учитељи веома брзо смењују а са тиме је повезана и неадекватна селекција учитељског кадра.

Модерна пољопривреда, заснована на примени механизације, хемизације и високе технологије, захтева не само опште образовање, већ и стручну оспособљеност сељака за пољопривредну делатност. У развијеним земљама, формирана је мрежа пољопривредних стручних школа и организују се различити семинари, курсеви као и други облици додатног стручног усавршавања пољопривредника. Код нас је још увек устаљена пракса да млади након завршетака, па чак и најниже, стручне пољопривредне школе одлазе из села и теже да се запосле у некој државној установи у граду. Из тих разлога многи пољопривредни стручњаци са одговарајућим квалификацијама, које су стекла на четири пољопривредна факултета и на 54 средње пољопривредне школе у Србији, нису функционални за унапређивање пољопривреде у руралним просторима. Многи стручњаци су квалификовани да преносе знања сеоском становништву у оквиру организованих видова неформалног образовања, али курсеви, семинари и радионице за додатно образовање пољопривредника у нашој земљи готово да не постоје. Због чињенице да данашње сеоске школе не могу да задовоље потребе стручног оспособљавања будућих пољопривредника можда би решење требало тражити у томе да се у селима формирају саветодавне стручне службе у којима би стручњаци из ове области едуковали сеоску популацију (Трнавац, Н., 1992). Као што наводи Трнавац, Н., (1992:89) "Посебна пажња морала би да се посвети организовању образовних центара за пољопривреду, уз помоћ средњих, виших и високих пољопривредних школа, института и научних завода, у којима би млађи сељаци стицали неопходно теоријско знање и практично га примењивали на своме газдинству". Уз помоћ ових центара стечено стручно знање сељака требало би да буде формализовано посебном врстом дипломе којом би сељак добио и одређени степен квалификације. Значајну улогу у додатном стручном усавршавању сељака могли би да имају и масмедији кроз емитовање специјализованих образовних телевизијских и радио емисија за пољопривреднике. Такву улогу могу да имају и специјализоване ревије, новине и календари, а преваходно одговарајући сајтови на Интернету.

У раду је анализирана образовна и полна структура руралног становништва Нишавске области. У обзир су узети показатељи школске спреме становништва старог 15 и више година. Статистички подаци о највишој завршеној школи објављују се према следећим групама: без школе, непотпуна основна школа, основна школа, средња школа, виша школа и висока школа (Републички завод за статистику, 2013). Добијени резултати би требало да укажу на промене школске спреме и образовног нивоа сеоског становништва старијег од 15 година у периоду од 2002. до 2011. године. Циљ је био да се кроз анализу образовне структуре руралног становништва Нишавске области сагледа могући значај људских ресурса за културно оживљавање и социјални развој села.

Нишавска област

Подаци пописа из 2002. године указују на то да је на територији Нишавске области чак 62,46% становништва старијег од 15 година било без школске спреме, са непотпуним основним образовањем, или само са основним образовањем (Табела 1). Са завршеном средњом школом било је 30,22%, са вишом школом 2,08%, а са факултетом само 1,38%. Директне последице високог удела лица која су прекинула своје школовање након завршетка основне школе је смањење могућности за запошљавање у непољопривредним делатностима, што даље води ка социјалној искључености и ризику од сиромаштва (Цвејић, С., Бабовић, М., Петровић, М., Богданов, Н., Вуковић, О., 2010). Највећи удео становништва без школске спреме и са непотпуним основним образовањем у 2002. години су имале општине Сврљиг, Ражањ и Гацин Хан, док је најповољније стање у овом погледу било у општинама које припадају Граду Нишу и у општини Дољевац. У прилог чињеници да је образовна структура сеоског становништва Нишавске области 2002. године била изразито неповољна говори и податак да од укупног броја становника који су завршили средњу школу чак 81,36% је завршило средње стручне школе у трајању од две или три године, док је гимназију завршило свега 1,48% становника, а остале средње стручне школе у трајању од четири године 17,16 становника (Табела 1). Према овом показатељу највећи део сеоске популације се школовао за занатска занимања која у савременим условима технолошког и економског развоја све више изумиру. Највећи удео руралног становништва са завршеном средњом школом су имале општине које припадају Граду Нишу и општина Дољевац, а најмање општине Сврљиг, Алексинац и Ражањ. Услед немогућности да се запосле у сеоским срединама и због неадекватних културних и социјалних услова живота, високо образовано рурално становништво, најчешће, одлази у градове због чега је удео високообразованог становништва у сеоској популацији био изразито мали. Највећи удео лица за завршеном вишом школом и факултетом имале су општине које припадају Граду Нишу, као и општине Ражањ и Дољевац, док најмање општине Сврљиг, Гацин Хан и Мерошина. На основу података из 2002. године се уочава да су жене биле бројније у контингентима као што су непотпуно и потпуно основно образовање а нарочито у контингенту без школске спреме, док су мушкарци били бројнији у контингентима као што су средњи, виши и висок ниво образовања. Таква образовна структура сеоског становништва према полу је указивала на чињеницу да су, у односу на женско становништво, мушкарци, традиционално, имали веће могућности да се школују и стичу виши ниво образовања.

Табела 1. – Процентуални удео становништва старо 15 и више година према школској спреми и полу у Нишавској области и његовим општинама, према резултатима пописа 2002. године.

	1	2	3	4	5	6	7	8
Нишавска област	9,29	27,29	25,88	30,22	1,48	17,16	2,08	1,38
мушко	20,04	43,01	51,19	61,93	40,82	54,96	65,30	62,97
Град Ниш	6,12	18,26	24,50	40,79	1,94	23,42	2,82	2,16
мушко	22,31	36,94	46,99	60,03	38,97	54,60	66,42	59,74
Алексинац	9,80	33,61	29,90	19,51	1,75	11,77	1,57	0,92
мушко	23,74	44,90	52,03	61,97	41,13	55,55	61,14	66,45
Гацин Хан	15,56	34,71	23,05	22,73	0,53	11,71	1,48	0,67
мушко	14,50	47,42	58,57	66,32	38,00	57,10	74,47	71,43
Дољевац	10,35	21,79	26,67	36,60	1,45	19,48	2,03	1,04
мушко	18,93	38,58	50,85	65,74	43,85	51,65	66,16	69,41
Мерошина	15,52	26,10	27,45	25,93	0,79	11,79	1,47	0,77
мушко	18,46	50,02	54,81	64,16	38,78	57,05	65,57	70,83
Ражањ	10,09	41,08	24,72	20,14	1,15	14,71	1,86	1,20
мушко	14,55	45,02	57,24	60,02	53,91	56,79	56,99	65,83
Сврљиг	10,89	53,64	20,88	11,78	0,28	6,44	0,79	0,23
мушко	17,90	46,49	57,91	72,91	52,00	63,86	67,61	85,71

1. Без школске спреме, 2. Непотпуно основно образовање, 3. Основно образовање, 4. Средње образовање, 5. Гимназија, 6. Средње стручне школе (4 године), 7. Виша школа, 8. Високо образовање

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова, Школска спрема и писменост.

Промене у образовној структури сеоског становништва Нишавске области у анализираном десетогодишњем периоду показују позитивну развојну тенденцију. У односу на 2002. годину, резултати пописа из 2011. године (Табела 2) указују на смањење удела становништва без школске спреме у укупном становништву за 5,01% и становништва са непотпуним основним образовањем за 8,55%. Насупрот томе дошло је до повећања удела лица са средњим образовањем за 14,30%, са вишим образовањем за 1,35%, а са високим образовањем за 1,97%. Подаци пописа из 2011. године указују на то да је у односу на 2002. годину на територији Нишавске области било за 14,37% мање лица који су били без школске спреме, са непотпуним основним образовањем, ила са основним образовањем. У односу на податке за Републику Србију уочава се да је у Нишавској области удео таквог становништва био нешто нижи (Табела 2). С обзиром на то да је 49,09% лица превремено напустило школовање може се закључити да у руралним насељима Нишавске области скоро половина становништва још увек трпи ризик од социјалне, а тиме и од економске искључености. У односу на попис из 2002. године, у 2011. највеће смањење учешћа лица са непотпуним основним образовањем је забележено у општини Алексинац (10,19%), а

лица без школске спреме у општини Мeroшина (7,71%). Општина Сврљиг има највећи удео становништва са непотпуним основношколским образовањем, а општина Гацин Хан удео становништва без школске спреме.

Табела 2. – Процентуални удео становништва старо 15 и више година према школској спреми и полу у Р. Србији, Нишавској области и његовим општинама према резултатима пописа 2011. године.

	1	2	3	4	5	6	7	8
Р. Србија	4,42	19,01	27,68	42,37	-	-	3,16	4,42
Нишавска област	17,66	39,36	50,24	57,60	2,23	19,23	48,95	17,66
мушко	4,28	18,74	25,07	44,52	40,78	51,94	3,43	3,35
Град Ниш	16,84	36,70	49,25	59,15	2,96	25,26	59,81	53,90
мушко	2,53	11,34	21,04	55,13	39,44	50,49	4,63	5,11
Алексинач	17,83	29,83	45,08	56,98	2,32	13,53	60,21	51,91
мушко	4,53	23,42	31,43	33,97	40,96	53,83	2,71	2,09
Гацин Хан	19,92	39,83	50,73	60,31	0,98	13,22	54,12	53,80
мушко	8,76	27,10	24,39	35,26	38,66	55,69	2,48	1,70
Дољевац	12,99	39,62	56,89	63,61	1,30	18,62	72,63	65,39
мушко	5,17	16,36	25,94	47,17	45,37	52,82	2,72	2,23
Мeroшина	14,74	32,18	47,60	62,42	1,50	16,50	64,95	57,55
мушко	7,81	19,80	27,10	40,35	38,33	54,75	2,29	2,04
Ражањ	17,41	41,87	51,25	62,13	1,60	14,49	59,27	63,11
мушко	5,12	32,80	27,98	29,20	55,81	50,51	2,56	2,17
Сврљиг	13,29	39,56	56,86	57,97	0,58	6,13	52,17	58,86
мушко	5,03	46,03	26,33	20,77	43,24	65,03	1,17	0,57

1. Без школске спреме, 2. Непотпуно основно образовање, 3. Основно образовање, 4. Средње образовање, 5. Гимназија, 6. Средње стручне школе (4 године), 7. Виша школа, 8. Високо образовање

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова 2011. године, Школска спрема, писменост и компјутерска писменост.

Удео руралног становништва са завршеном средњом школом је у односу на 2002. годину у 2011. години постао још израженији тако да је скоро половина становништва (44,52%) руралног простора имала завршену средњу школу. У односу на податке за Републику Србију уочава се да је у Нишавској области удео становништва са завршеном средњом школом био нешто виши (Табела 2). Такво стање је последица смањења удела становништва без школске спреме и становништва са непотпуним основним образовањем у укупном становништву, развоја свести младих о значају школовања, али и чињенице да млади са завршеном вишом и високом школом најчешће напуштају села. У посматраном десетогодишњем периоду све општине Нишавске области бележе пораст удела лица са завршеном средњом школом, стим што је ова тенденција била најизраженија у општинама које припадају Граду Нишу (14,34%), општини Алексинач (14,46) и

Мерошина (14,42). Тенденција највећег удела лица са завршеним непрофитабилним занатским двогодишњим и трогодишњим средњим школама је одржана у свим општинама Нишавске области и према последњем попису.

Слично руралним просторима Србије, у Нишавској области је, такође, према последњем попису био присутан мали удео лица са завршеном вишом школом 3,43% или факултетом 3,35%. Ипак, Нишавска област, заједно са Београдском и Златиборском облашћу, бележи највеће процентуално учешће више и високо образованих у односу на укупан број сеоског становништва у Централној Србији (Радивојевић, А., Стричевић, Љ., Филиповић, И., 2015). Највеће процентуално учешће више и високо образованог руралног становништва у Нишавској области бележе општине које припадају Граду Нишу а најмање општина Сврљиг, што је последица близине Универзитетског центра, финансијских могућности становништва, али и свести младих о потреби за школовањем. У осталим општинама Нишавске области је у посматраном десетогодишњем периоду дошло до незначатног повећања лица са завршеном вишом и високом школом.

У односу на 2002. годину, према подацима пописа из 2011. године уочава се процентуално већи број жена са средњим, вишим и високим образовањем, али исто тако и без школске спреме, са непотпуним и потпуним основним образовањем. У првом случају разлог треба тражити у еманципацији жена и у повећаној могућности женског становништва да се школује, а у другом због дужине животног века женског становништва, с обзиром на то да већина становништва без школске спреме и са непотпуним основним образовањем припада старосном контингенту изнад 65 година живота. Највећи удео жена у укупном становништву које је завршило вишу школу и факултете у Нишавској области је присутан у општинама које припадају Граду Нишу, као и у општини Алексинац, док је најмањи удео присутан у општинама Сврљиг и Гаџин Хан. Иако је присутна тенденција повећања удела жена у контингентима као што су више и високо образовање, може се уочити да међу високо образованим становништвом у руралном простору Нишавске области, ипак, доминирају мушкарци.

Град Ниш

У административном погледу Град Ниш се састоји од пет општина: Нишка Бања, Медијана, Палилула, Црвени Крст и Пантелеј. Град Ниш је индустријски, туристички, административни, саобраћајни, образовни, здравствени, културни и спортски центар Нишавски области и Југоисточне Србије (Василевска, Љ, 2009). У општинама које припадају Граду Нишу има укупно 35 основних школа (<http://osnovneskole.edukacija.rs/drzavne/nis>), четири гимназије и 15 средње стручних школа свих смерова (<http://srednjeskole.edukacija.rs/drzavne-srednje-skole/nis>). Ниш је Универзи-

тетски град и у оквиру државног Универзитета у Нишу се налази 11 факултета. Осим тога, у граду се налази још 10 приватних Универзитета (<http://fakulteti.edukacija.rs/drzavni-fakulteti/nis>). Према попису из 2002. године процентуално најбројнија категорија у образовној структури становништва сеоских насеља у општинама које припадају Граду Нишу, старог преко 15 година била су лица са завршеном средњом и основном школом. Такво стање се одржало и у посматраном десетогодишњем периоду, стим што је удео лица са завршеном основном школом смањен, а удео лица са завршеном средњом школом знатно повећан (Табела 1). Према попису из 2011. године у руралном подручју Града Ниша више од половине становништва је имало завршену средњу школу. У односу на остале општине Нишавске области овде је био присутан и највећи удео лица са завршеном четворогодишњом средњом школом (Табела 2). То је и разумљиво с обзиром на то да Ниш, у односу на остале општинске центре, пружа далеко веће могућности за запошљавање сеоског становништва у непољопривредне делатности. Сва сеоска насеља се налазе у близини образовних институција и добро су саобраћајно повезана, што умањује трошкове превоза у поређењу са дистанцама до образовних центара које би морали да прелазе млади из руралних простора у другим општинама Нишавске области. Економски разлози у другим општинама више утичу на то колико ће млади из удаљених руралних насеља моћи да похађају средње школе. Треба имати у виду да су у Нишу присутне све врсте средњих школа, док у другим општинама не постоји потпуна понуда свих врста средњошколских установа, што повећава трошкове превоза или трошкове живота средњошколца одвојеног од породице. У посматраном десетогодишњем периоду уочава се, такође, значајно смањење лица без школске спреме и са непотпуним основним образовањем, као и повећање удела лица са завршеном вишом и високом школом (Табела 2). Таква тенденција је позитивна из угла социо-економске ревитализације руралног простора у општинама које припадају Граду Нишу. На овом простору, такође, жене су биле скоро уједначене са мушкарцима када је реч о њиховом уделу у образовним категоријама као што су основни, средњи и виши ниво школовања, а нарочито у погледу високог образовања. Такво стање указује на позитивне промене у погледу укључивања жена из руралних подручја у савремене друштвене процесе.

Општина Алексинац

Образовну инфраструктуру у општини Алексинац чини девет основних школа, од којих се три налазе у граду, а шест осморазредних основних школа се налазе у сеоским насељима: Лоћика, Алексиначки Рудник, Суботинац, Трњане, Житковац и Катун. Такође, у граду се налазе једна гимназија (основана 1865. године када је у Србији постојало свега чети-

ри гимназије), две средње стручне школе (пољопривредна и електротехничка), висока школа струковних студија за образовање васпитача, као и два истурена одељења Факултета за образовање дипломираних правника и дипломираних економиста за руководеће кадрове из Новог Сада и Високе машинске школе струковних студија из Трстеника (<http://www.aleksinas.org/index.php/o-gradu-i-okolini/opsti-podaci>). Према попису из 2002. године процентуално најбројнија категорија у образовној структури становништва сеоских насеља општине Алексинац, старог преко 15 година била су лица са непотпуним и са завршеним основним образовањем (Табела 1). Висок удео лица без школске спреме као и веома низак удео лица са завршеном вишом школом и факултетом само потврђује веома низак образовни ниво становништва у руралним подручјима ове општине. Према попису из 2011. године удео лица без школске спреме смањен је за 5,27%, а са непотпуним основним образовањем за 10,19% (Табела 2). Ипак, 23,42% лица са непотпуним основним образовањем и 4,53% лица без школске спреме још увек указује на низак образовни ниво руралног становништва. Да на рурално простору општине Алексинац становништво, још увек, има проблем са раним напуштањем школовања указује чињеница да око 60% становништва старијег од 15 година има само основно образовање или нижи ниво образовања. Ипак, чињеница да је у посматраном десетогодишњем периоду удео лица са завршеном основном школом повећан за само 1,53%, а да је удео лица са завршеном средњом школом повећан за 14,46% указује на појаву да је завршетак средње школе постао стандард у погледу школске спреме руралног становништва. Иако је према последњем попису удео лица са завршеном вишом и високом школом био и даље веома низак, тенденције повећања удела становништва са завршеном средњом школом (14,46%), са завршеном вишом школом (1,14%) као и са завршеним факултетом (1,17%) указује на раст удела лица са стручним квалификацијама и пораст квалитета радне снаге, а тиме и повећање квалитета људских ресурса за економски просперитет сеоских насеља. Да су образовни потенцијали сеоског становништва у овом погледу још увек на самом почетку свог развоја указује чињеница да од укупног броја лица са завршеном средњом школом свега 15,85% лица има завршену гимназију (2,32%) или четворогодишњу средње стручну школу (13,53%) и да већина има завршену двогодишњу или трогодишњу средњу школу која не даје велике могућности за запошљавање у непољопривредне делатности. Према попису из 2011. године (Табела 2) уочава се да је удео мушког и женског становништва приближно уједначен када је у питању завршетак основне, више и високе школе, али да су жене бројније када је реч о категоријама као што су: без школске спреме и непотпуно основно образовање. Тенденција повећања учешћа жена у категоријама као што су завршетак средње четворогодишње школе (гимназије и средње стручне школе), више, или високе школе

у односу на 2002. годину, указује да се жене са руралног простора у општини Алексинац све више укључују у савремене друштвене токове.

Општина Дољевац

У општини Дољевац се налази једна основна осморазредна основна школа и огранак средње економске школе из Ниша (<http://osnovneskole.edukacija.rs/drzavne/doljevac>). Због близине Ниша, скоро по правилу, деца након завршетка основне школе настављају своје школовање у Нишу. Према попису из 2002. године процентуално најбројнија категорија у образовној структури становништва сеоских насеља општине Дољевац, старог преко 15 година, била су лица са завршеном основном и средњом школом (Табела 1). Такво стање је регистровано и по последњем попису (Табела 2). Са скоро половином сеоског становништва које има средњи ниво образовања, општина Дољевац заузима друго место у Нишавској области у овом погледу, одмах иза Ниша. Такво стање може се објаснити близином Ниша и већим могућностима сеоског становништва општине Дољевац да настави своје школовање у Нишу, али и чињенице да Град Ниш као економски и индустријски центар пружа велике могућности за запошљавање становништва са средњошколским образовним квалификацијама. Негативна стране је то што је већина сеоског становништва ове општине завршило средње стручне школе у трајању од две или три године. Као и у другим општинама Нишавске области и у овој општини је пописом из 2002. године регистрован велики удео становништва без школске спреме и са непотпуним основним образовањем (Табела 1), док попис из 2011. године указује на тенденцију значајног смањења таквог удела (Табела 2). Према последњим попису, 47,47% руралног становништва ове општине је прекинуло своје школовање након завршетка основне школе. Близина Ниша, добра саобраћајна повезаност са градом и могућност запошљавања након завршетка школовања утицало је да у општини Дољевац, у односу на друге општине Нишавске области, удео сеоског становништва са завршеном вишом и високом школом, према попису из 2011 године, буде већи. Иако је удео жена у односу на удео мушкараца у категоријама као што су основно, средње и више образовање повећан, може се закључити да у посматраном десетогодишњем периоду оно није било значајније (Табела 2). Највеће повећање се уочава у погледу удела жена са завршеним факултетом, што је позитивна тенденција из угла еманципације жена и њиховог укључивања у савремене друштвене токове.

Општина Ражањ

У општини Ражањ постоје две основне осморазредне основне школе и то у самом Ражњу и селу Витишевцу. Поред тога, постоји истурена

осморазредна образовна јединица у селу Нови Брачин, као и шест четвороразредних образовних јединица у другим селима (<http://osnovneskole.edukacija.rs/drzavne/razanj>). Према попису из 2002. године процентуално најбројнија категорија у образовној структури становништва сеоских насеља општине Ражањ, старог преко 15 година, била су лица са непотпуним и основним образовањем (Табела 1). Такво стање се задржало и у посматраном десетогодишњем периоду, иако је приметна тенденција смањења удела становништва са непотпуним основним образовањем (Табела 2). У овом периоду, дошло је до смањења удела лица без школске спреме, као и до повећања удела лица са завршеном средњом, вишом и високом школом. За разлику од осталих општина Нишавске области, у општини Ражањ није дошло до значајнијег повећања удела сеоског становништва са завршеном средњом школом, те се у овом погледу општина Ражањ налази на зачељу у Нишавској области. Такво стање је последица раног напуштања школовања (65,90% становника). Да је традиција школовања само мушког становништва била присутна и у овој општини указује чињеница да су жене и даље биле бројније у категоријама без школске спреме и са непотпуним основним образовањем. Ипак, да се такво традиционално схватање мења указује података да је у општини Ражањ, заједно са општинама које припадају Граду Нишу, присутна највећа уједначеност у погледу учешћа мушкараца и жена у осталим посматраним образовним категоријама.

Општина Гацин Хан

До 1970. године у општини Гацин Хан постојало је пет осморазредних школа, које су се потом интегрисале у две школе. Због смањења броја ученика и те две школе интегрисане су у једну, која у свом саставу има још пет осморазредних (села: Горњи Барбеш, Доњи Душник, Личје, Велики Крчимир), и петнаест четвороразредних јединица (<http://osnovneskole.edukacija.rs/drzavne/gadzin-han>). Према попису из 2002. године процентуално најбројнија категорија у образовној структури становништва сеоских насеља општине Гацин Хан, старог преко 15 година, била су лица са незавршеном основном школом и са завршеним основним образовањем (Табела 1). Веома низак образовни ниво сеоског становништва ове општине потврђује и висок удео лица без школске спреме, као и веома низак удео становништва са завршеном вишом школом и факултетом. Иако је према попису из 2011. године учешће лица без школске спреме смањено за 6,76%, ова општина је још увек на зачељу по овом параметру у Нишавској области (Табела 2). Удео лица са непотпуним основним образовањем је смањен за 7,61%, док је удео лица са основним образовањем у посматраном десетогодишњем периоду повећан за свега 1,35%. Нижи ниво пораста удела лица са завршеном основном школом се може објаснити процесом депопу-

лације. Завршетак средње школе је најчешћи образовни ниво код руралног становништва и ове општине. Удео лица за завршеном средњом школом је у посматраном десетогодишњем периоду порастао за 12,53%, стим што је удео лица са завршеном гимназијом и четворогодишњом средње стручном школом још увек веома низак. Да образовање становништва руралних подручја у општини још увек није добра основа за економски просперитет села, указује и чињеница да је удео лица са завршеном вишом и високом школом у посматраном десетогодишњем периоду повећан за свега 1%. На руралном простру општине Гаџин Хан уочава се изразита диференцијација мушког и женског становништва у погледу њиховог образовања. Удео мушког становништва је већи у категоријама које одражавају виши ниво образовања, а удео жена је већи у категоријама које се односе на најнижи ниво образовања (Табела 2). У посматраном десетогодишњем периоду повећање удела жена у категоријама које одражавају виши ниво образовања је неочекивано мало тако да је општина Гаџин Хан једна од општина Нишавске области која има највећи проблем са школовањем женске популације.

Општина Меровина

Једина образовно-васпитна установа у општини Меровина је осморазредна основна школа (<http://osnovneskole.edukacija.rs/drzavne/merosina>), због чега су деца приморана да своје школовање настављају у другим центрима, а најчешће у Нишу. Према попису из 2002. године процентуално најбројнија категорија у образовној структури становништва сеоских насеља општине Меровина, старог преко 15 година била су лица са незавршеном основном школом и са завршеним основним образовањем (Табела 1). Удео лица без школске спреме је такође био веома висок, док је удео лица са завршеном вишом и високом школом био веома низак. Иако је према попису из 2011. године удео лица без школске спреме смањен за 7,71% (Табела 2), ова општина, заједно са општином Гаџин Хан, се налази на зачељу у овом погледу у Нишавској области. Према последњем попису 54,71% лица у руралном простору ове општине је рано прекинуло своје школовање. Ипак, на основу чињенице да се удео лица са основним образовањем у посматраном десетогодишњем периоду није повећао, као и чињенице да је удео лица за завршеном средњом школом значајно повећан (14,42%) (Табела 2), може се закључити да млади све више теже да заврше, макар, средњу школу. Иако је удео мушког становништва већи у категоријама које одражавају виши ниво образовања, а удео жена већи у категоријама које се односе на најнижи ниво образовања, у посматраном десетогодишњем периоду, је дошло до смањења тих разлика. То је последица све већег укључивања жена у процес образовања и стицања вишег нивоа школске спреме.

Општина Сврљиг

Структуру образовно-васпитних установа у општини Сврљиг чине једна основна осморазредна основна школа и једна средње стручна школа (<http://osnovneskole.edukacija.rs/drzavne/svrljig>). Према попису из 2002. године процентуално најбројнија категорија у образовној структури становништва сеоских насеља општине Сврљиг, старог преко 15 година, била су лица са незавршеном основном школом и са завршеним основним образовањем (Табела 1). Такво стање је одржано и до последњег пописа, према коме скоро половина становништва руралних подручја ове општине нема потпуно основно образовање. У овом погледу општина Сврљиг је на првом месту у Нишавској области. Веома низак образовни ниво сеоског становништва ове општине потврђује и чињеница да се мали удео лица са завршеном основном и средњом школом, а нарочито са завршеном вишом и високом школом, одржао и у посматраном десетогодишњем периоду (Табела 2). Иако је на пример, удео лица са завршеном средњом школом у посматраном периоду повећан за 10%, он је још увек низак и најнижи у Нишавској области (Табела 2). Такву позицију ова општина има и када је реч о уделу лица која су рано напустила школовање (77,39%) као и уделу високо образованог становништва у укупном сеоском становништву. Иако је мушко и женско становништво приближно уједначено у погледу удела у категоријама као што су непотпуно и потпуно основно образовање, удео мушкараца је знатно већи у категоријама које одржавају виши ниво школовања (средњи, виши и висок). Да еманципација жена и њихово укључивање у савремене друштвене токове а тиме и у процес образовања није задовољавајући указује и чињеница да су жене знатно бројније од мушкараца у категорији без школске спреме.

Компјутерска писменост становништва

Потпунија слика образовног нивоа руралног становништва Нишавске области може се добити сагледавањем функционалне писмености становништва. Функционална писменост подразумева: коришћење компјутера, Интернета, знање страног језика, коришћење стручне литературе, стручно усавршавање и слично. У време високо развијене технологије функционална писменост се данас често изједначава са компјутерском писменошћу која подразумева способност појединца да у свету мултимедијалних порука сазнаје, учи и интерпретира. Компјутерска писменост је значајна за коришћење огромног броја информација које се похрањују и које циркулишу захваљујући медијима (Zindović-Vukadinović, G., 1995). Овај вид писмености је постао потреба и нужда у различитим сегментима живо-

та. Он је стављен у функцију изражавања, информисања, едукације, стваралаштва, максимализације брзине комуникације, социјализације и забаве.

У Попису 2011. године компјутерска писменост је дефинисана као способност лица да користи основне рачунарске апликације у извршењу свакодневних задатака (на послу, у школи, код куће). У вези с тим прикупљени су подаци о томе да ли лице зна да врши обраду текста, израђује табеле, шаље и прима електронску пошту, као и да ли зна да користи интернет (Републички завод за статистику, 2013).

Табела 3. – Процентуални удео становништва старо 15 и више година према компјутерској писмености и полу у Р. Србији, Нишавској области и његовим општинама, Попис 2011.

	Писмено	Неписмено
Р. Србија	19,84	65,87
Нишавска област	18,97	67,54
мушко	53,77	48,79
Град Ниш	26,72	58,83
мушко	52,59	48,70
Алексинач	13,54	73,54
мушко	55,37	48,34
Гаџин Хан	9,71	80,31
мушко	56,93	49,67
Дољевац	16,61	68,14
мушко	55,41	49,12
Мерошина	12,99	72,22
мушко	56,52	49,77
Ражањ	12,17	75,17
мушко	55,65	47,52
Сврљиг	4,59	90,12
мушко	55,67	49,34

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова, Школска спрема, писменост и компјутерска писменост.

Према попису из 2011. године компјутерски писмено становништво у Нишавској области је као и у целој Србији бројније у градским него у осталим насељима. У Нишавској области је компјутерски било писмено мање од 1/5 сеоског становништва и по томе је ова област била испод републичког просека (Табела 3). Око 3,5 пута више је било компјутерски неписмених лица и по томе је ова област била изнад републичког просека. Највише компјутерски писменог руралног становништва имају општине које припадају Граду Нишу, а најмање у општинама Сврљиг и Гаџин Хан. Нешто већи удео компјутерски писменог руралног становништва у Нишавској области имају и општине Дољевац и Алексинач (Табела 3). Еко-

номски фактори и технички услови, који су предуслов за формирање Интернет мреже, су највише утицали на такво стање. Школовање се не може узети у обзир као пресудан фактор јер већи део младих у Србији, старијих од 14 година, а млађих од 30, није током свог школовања имао овај вид описмењавања, што указује на појаву самоописмењавања (Бубало-Живковић, М., Лукић, Т., 2015). Удео младих (старости од 15 до 29 година) који су компјутерски били писмени је опадао са повећавањем година старости, што је обрнуто стању у већем делу Србије. То указује на каснији развој свести о потреби компјутерског описмењавања у овој области. Изнад 30 година старости удео компјутерски неписмених лица по старосним категоријама се повећава са годинама што је разумљиво с обзиром на то да је интензивније компјутерско описмењавање становништва у Србији отпочело тек с почетком 21. века (Бубало-Живковић, М., Лукић, Т., 2015). Компјутерски неписмени мушкарци су бројнији били у сеоским него у градским насељима, док је у руралним подручјима нешто већа компјутерска неписменост присутна код жена. Млади, компјутерски неписмени мушкарци су бројнији у осталим насељима.

Закључак

На основу изложених резултат у образовању сеоског становништва Нишавске области могу се издвојити следећи развојне тенденције:

- континуирано смањење лица без школске спреме, са непотпуним образовањем и са завршеним основним образовањем,
- континуирани раст популације са средњим и вишим образовањем,
- већа израженост полних разлика на свим нивоима школовања, осим када је реч о вишем и високом образовању,
- недовољна компјутерска писменост сеоског становништва.

Недовољно развијена образовна инфраструктура, удаљеност од школе, изолованост сеоских домаћинстава, финансијски проблеми пољопривредних домаћинстава, као и ангажовање младих на пољопривредним газдинствима представљају основне ограничавајуће факторе образовања младих у руралним срединама Нишавске области. С циљем унапређивања образовне структуре становништва и хуманих ресурса у руралним срединама Нишавске области потребно је повећати доступност образовних институција, али утицати и на свест становништва о значају образовања и коришћења информационо-комуникационе технологије у савременим условима живота. Стипендирање и пружање повољних финансијских позајмица, могло би позитивно да утиче на мотивацију младих да се више укључују у образовни процес и да стичу средње и високо образовање. Програми који су повезани са потребама тржишта рада, програми који

подижу општу писменост, као и курсеви језика, информатике, су такође, пожељни, јер би они омогућили сеоском становништву додатно усавршавање, као и стицање додатних компетенције за перманентно учење. С обзиром на то да је рурални простор предодређен за развој пољопривреде, неопходно је повећати понуду и алтернативних образовних програма за стручно усавршавање пољопривредника. С друге стране, потребно је утврдити подстицајне мере за запошљавање образованог руралног становништва у срединама одакле потичу, јер у супротном, њихов одлазак са села је неминован.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Богданов, Н. Л., Ђорђевић-Милошевић, С., Кларк, Л. (2007). *Мала рурална домаћинства у Србији и рурална непољопривредна економија*. Београд: УНДП.
- Бубало-Живковић, М., Лукић, Т. (2015). *Млади у Србији почетком 21. века*. Београд: Републички завод за статистику.
- Василевска, Ј. (2009). Демографске просторно функционалне карактеристике Нишавског округа. *Демографија*, 6, 157-170.
- Zindović-Vukadinović, G. R. (1995). Educational technology: Problem of determination. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 27, 230-246.
- Јовановић, С. (2015): Социјално-економска трансформација руралног простора. У Павловић, М., Шабић, Д., Вујадиновић, С. (Ур.): *Развојни потенцијали и ограничења ревитализације руралног простора - Научна монографија*. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду.
- Милинчић, М., Ђорђевић, Т. (2010). Образовна структура становништва општине Александровац, *Демографија*, 7, 143-151.
- Петак, А. (2003). Југословенско сељаштво и образовање у ери социјализације. *Социологија и простор*, 40, (157/158), 459-484.
- Радивојевић, А., Стричевић, Ј., Филиповић, И. (2015): *Демографски развој руралног простора централне Србије*, У Павловић, М., Шабић, Д., Вујадиновић, С. (Ур.): *Развојни потенцијали и ограничења ревитализације руралног простора - Научна монографија*. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду.
- Републички завод за статистику (2003). Школска спрема и писменост. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002*. (књига 4). Београд.
- Републички завод за статистику (2013). Школска спрема писменост и компјутерска писменост. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2011. години* (књига 3). Београд.
- Стаменковић, С., Гатарић, Д. (2009). Дневна интеракција радне снаге, ученика и студената Београда и Шумадијског округа. *Демографија*, 6, 149-156.
- Трнавац, Н. (1992). *Мале сеоске школе-шансе за опстанак и даљи развој*. Београд: Филозофски факултет / Институт за педагогију и андрагогију
- Цвејић, С., Бабовић, М., Петровић, М., Богданов, Н., Вуковић, О. (2010). *Социјална искљученост у руралним областима Србије*. Београд: УНДП.
- <http://osnovneskole.edukacija.rs/drzavne/nis>
- <http://srednjeskole.edukacija.rs/drzavne-srednje-skole/nis>

<http://fakulteti.edukacija.rs/drzavni-fakulteti/nis>
<http://www.aleksinac.org/index.php/o-gradu-i-okolini/opsti-podaci>).
<http://osnovneskole.edukacija.rs/drzavne/doljevac>
<http://osnovneskole.edukacija.rs/drzavne/razanj>
<http://osnovneskole.edukacija.rs/drzavne/gadzin-han>
<http://osnovneskole.edukacija.rs/drzavne/merosina>
<http://osnovneskole.edukacija.rs/drzavne/svrljig>

Slavoljub Jovanović

**EDUCATIONAL STRUCTURE OF RURAL POPULATION OF THE NIŠAVA
REGION (NIŠAVSKI REGION)**

Summary

Education of population is an important indicator of social and cultural change of a certain territory. The level of education causes exclusion from social processes, difficulties in accessing the labor market, long-term unemployment and a higher risk of poverty. Based on the presented results, a continuous decrease of the number of people without educational qualifications, with incomplete education or complete primary education can be observed together with the continued growth of the population with secondary and higher education. Gender differences at all educational levels are more noticeable, except when it comes to higher and university education. Computer literacy of the rural population is extremely unfavorable. Insufficiently developed educational infrastructure, distance from school, and isolation of rural households, financial problems of rural households as well as engagement of young people in agricultural activities present the main factors that limit education of young people in rural areas of the Nišava region (Nišavski region). With the aim of improving the educational structure of the rural population of the Nišava region (Nišavski region) it is necessary to increase the availability of educational institutions, but also to raise awareness of the population of the importance of education and use of information and communication technology in contemporary daily activities.